

AZERİ TÜRK HALK VE EL ŞAİRLERİNDE "BAŞINA DÖNDÜYÜM" VE "BAŞINA DOLANIM" KALIP SÖZLERİYLE BAŞLAYAN ŞİİRLER

The Poems Starting with "Başına Döndüyüm" and "Başına Dolanım" Phrases of Azerbaijani Poets

Hayrettin İVGİN*

Türk ve Azeri Türkü halk şairlerinde bazı geleneksel söz kalıpları veya sözlü formüller görülmektedir. Bu özellik halk edebiyatının bütün şiir türlerinde vardır. Bunlar çeşitli işlevleri yerine getirir. Öncelikle sevilen, beğenilen, alışılmış ve geleneksel bir ifadeyi sık sık dinleyiciye / okuyucuya sunarak onun dikkatini diri tutmak, ilgisini çekmek ve dinleyicinin / okuyucunun şiirden aldığı hazzı artırmaktır. Bu şiir kalıpları aslında şiiri okuyana ve çalıp çığırana hatırlatma için zaman kazandırır, yardımcı olur. Âşıkların da bir türküyü, bir şiiri hatırlamakta zorluk çektiğine tanık olmaktadır. Böyle durumlarda sazda ezgiyi uzattıklarını ve enstrümana daha çok zaman ayırdıklarını görmekteyiz. (BAŞGÖZ, 2008: 129-130)

Halk ve el şairleri de bu yüzden "gezici mısra" diyebileceğimiz bazı söz kalıplarını mısraların başında, ortasında ve sonunda tekrar ederler. Bu tekrarlar bir mısra uzunluğunda olabileceği gibi, bir-iki kelime veya tek bir kelime hâlinde de olabilir.

Mesela; "evlerinin önü", "ela gözlüm", "ey ağalar", "dinleyn ağalar", "sene kurban olum...", "sana bir söz deyim", "gel sana söyleyim", "Dolana dolana geldim yanına", "Canım kurban senin gibi cevane", "Güş eyle pendimi", "Benden selam olsun...", "Hoş gelmişsen bu mekana", "Eyleş bak deyim sene derdimi" ile başlayan şiirlerimizin ne kadar çok olduğu bilinmektedir.

Bu yazımda ben "Başına dolanım" veya "Başına döndüyüm" kalıp sözleriyle başlayan Azeri Türkü halk ve el şairlerinin şiirlerinden söz edeceğim.

---

* Halk Bilimi Araştırmacısı-Yazar

Dolanmak Türkçe ve (-e) durum ekiyle kullanılan bir fiildir. Bir şeyin çevresine sarılmak; bir şeyin çevresinde dönmek, gezmek; karışmak; dolaşmak; gelişi güzel gezmek anlamlarını taşır. (Tol) kökünden türemiştir. Tolganmak, eski Türkçe kullanıldığı şeklidir. Tol; dolma, çevre, çevrilme, sarma, kuşatma, uzama bildiren bir kelimedir.

Bu kökten o kadar çok isim, sıfat ve fiil türemiştir ki, burada listelemek tebliğimizin sınırlarını aşar. Dolan; bir şeyin çevresine sarılmak anlamına gelir. (TÜRKÇE SÖZLÜK, 2005: 554-555)

Dönmek ise nesne almayan bir fiildir. Kendi ekseni üzerinde veya bir şeyin dolayında hareket etmek; geri gelmek, geri gitmek, yönelmek, sapmak; bir şeyi andıracak duruma girmek; durumdan duruma geçmek, benzetmek; belirli bir yerde dolaşmak; kendini bir yandan bir yana çevirmek; düzene sokulmak, hatırlamak gibi anlamlar taşımaktadır. Kökü (tön)'dür. Tön; değişme, başkalaşma, çevrilme, geçme, bırakma, atma, aktarma, geri çevirme anlamlarına gelmektedir. Bu kökten de pek çok isim, sıfat ve fiil türetilmiştir. (TÜRKÇE SÖZLÜK, 2005: 566-567)

Seyfettin Altaylı, hazırladığı Azerbaycan Türkçesi Deyimler Sözlüğü'nde "Başına Dolanım", "Başına Döndüyüm" kalıp sözlerini (deyimlerini) aşağıdaki gibi açıklamıştır. (ALTAYLI, 2005: 96)

- başına (başınıza) dolanım (dönerem, dönüm)

sevgi ifadesi; sevgiyle yalvarma, rica etme ifadesi.

- başına dolanmaq (dönmek)

birisini çok sevmek, kaygılanmak, gereğinden fazla ihtimam göstermek.

- başına döndüyüm

sevgiyle seslenme ifadesi, sevgisini belirtme ifadesi.

Yaşar Kalafat'ın Diyarbakır'da bir sempozyumda verdiği tebliğde "Başına dolanım", "Başına döndüyüm" sözleriyle başlayan şiirlerden söz etmiştir. "Diyarbakır ve Çevresi Örnekleri ile Halk İnançlarında Tavaf / Dönme" başlığını taşıyan tebliğinde; daha çok inanç açısından ele alarak, başına dönen kimse, başına dönülecek kimseye gelebilecek felaketselere, acılara talip olduğuna hükmetmiştir. (KALAFAT, 2008: 453-462)

Azerbaycan'ın ünlü şairi, dramaturg, eleştirmen, gazeteci Samet Vurgun'un¹ halk şiiri tarzında yazdığı bir şiiri "başına döndüyüm" kalıp sözü ile başlıyor:

YADIMA DÜŞDÜ

*Başına döndüğüm gül yüzlü suna!
Ömrümün ilk çağı yadıma düşdü;
Şâirler vatanı bizim taraflar,
Terlanın oylağı yadıma düşdü.*

Okuyun kalbimi destan içinde,
Yürek döyünmez mi astan içinde?
Payızın fashında bostan içinde
Şamamanın tağı yadıma düşdü.

Döküldü kâğıza sînemin sözü,
O ana yurdumun ocağı, közü,
Ceyranın duruşu, turnanın gözü,
Kekliğin ayağı yadıma düştü.

¹ **Samed Vurgun (21 Mart 1906-27 Mayıs 1956):** Şair, dramaturg, mütercim, münekkit ve gazeteci. Kazak ilçesinin Yukarı Salahlı köyünde doğdu. Vurgun, ilk öğrenimini burada tamamladıktan sonra Kazak'daki muallimler seminerine katılıp, öğretmen oldu. Bir müddet Kazak, Guba ve Gence'de öğretmenlik yaptı. Daha sonra, Moskova Devlet Üniversitesi'nin Edebiyat Fakültesine girdi. Buradan, 1931'de mezun olan Vurgun, Azerbaycan Pedagoji Enstitüsüne asistan oldu. Azerbaycan Yazarları Kurultayı'nda, 1934'de başkan seçilince, üniversitedeki görevini bırakıp, siyasete atıldı. Samed Vurgun, uzun müddet bu görevde kaldı. Bu arada **Vagif** (1938), **Hanlar** (1942), **İnsan** (1945) adlı manzum piyeslerini yazdı. Vurgun, Yazarlar Birliği'nin, 1954'de yapılan toplantısında Azerbaycan İlimler Akademisi'nin başkan yardımcılığına getirildi. Daha sonra Harici Ülkelerle Medenî Alaka Cemiyeti'nin başkanlığı ve Sovyet Sulhu Müdafâ Komitesi'nin üyesi görevlerinde bulundu. Bu son görevi sırasında birçok ülkede Azerbaycan'ı temsil etti.

Samed Vurgun, çok yönlü bir insan olmasına rağmen, daha ziyade şair olarak tanınır. Azerbaycan'da manzum piyes yazma geleneğini başlatanlardandır. Hakkında birkaç doktora seviyesinde tez yapılmış; adı, sovhoz, kolhoz, cadde, okul ve meydanlara verilmiştir. Bakü ve Kazak'ta heykeli dikilmiş, evi ise müze hâline getirilmiştir.

Eserlerinden bazıları çeşitli dillere çevrilen Samed Vurgun'un başlıca eserleri şunlardır : **Şâir Andı** (1930), **Fanar** (1932), **Könül Defteri** (1934), **Azad İlham** (1939), **Talstan** (1941), **Kahramanlık Dastanları** (1941), **Seadet Uğrunda** (1942), **Mene Bele Söyleyirler** (1943), **Aym Efsânesi** (1945), **İstikbâl Teranesi** (1947), **Menim Andım** (1950), **Dünyanın Haritası** (1951), **Vagif** (1973), **Azerbaycan, Azerbaycan** (1976). Son iki eseri ölümünden sonra neşrolunan Vurgun'un, Rusçadan da tercümelere vardır.

Hani at sürdüyüm boranda, karda?
Gezdim âşık kimi bin bir diyarda;
Gülüp oynadığım toyda, mağarda,
Kızların kolbağı yadıma düştü.

Göklere baş çekir Göyezen Dağı,
Akşam açık olur ayın kabağı;
Bizim gelinlerin bayram kabağı,
Feseli yaymağı yadıma düştü.

Sen bizim ellerin ruhuna bir bak!
Bizden incimemiş bir aziz konak,
Nişanlı kızların görüşden kabak,
Telini saymağı yadıma düştü.

Vurgun'un hayâli gezdi aranı,
Gözümde oynadı dağın boranı;
Kışın buz katığı, yayın ayranı,
Payızın kaymağı yadıma düştü.

(MAKAS, 1992: 70-71)

Tebriz’de yaşamış olan şair Mehemed Biriya’nın² bu kalıp sözle yazdığı iki şiiri bulunuyor. Bu iki şiir de halk şiiri türüyle kaleme alınmıştır.

ZİNDAN

Başıma döndüyüm, qurban olduğum,
Deyirsen: "Eve gel", men ne cür gelim?
Gözel camalına heyran olduğum,
Deyirsen: "Eve gel", men ne cür gelim?

---

² **Mehemmed Biriya (1914-1985)**: Tebriz’de doğdu ve orada öldü. Ortaokuldan sonra okuyamamıştır. Millî kurtuluş mücadelesi sebebiyle İran’da takibe uğramıştır. Bu sebeple 1946 yılına Sovyetler Birliği’ne iltica etmiştir. Ölümünden bir yıl önce Tebriz’e yeniden dönen ve burada ölen şairin eserleri şunlardır:

1. **Cenubî Azerbaycan Şairleri**, 1950
2. **Cenubdan sesler**. 1987
3. **Azerbaycan ve Azerbaycan’ın demokratik qüvveleri**. 1960
4. **XX esr Cenubi Azerbaycan edebiyatında demokratik ideyalar**. 1900-1985-ci iller. Meqaleler mecmuesi. 1990
5. **Cenubi Azerbaycan edebiyatı antologiyası**. 3 cildde, cild 2. 1988

Üzümü bir bele danlama besdi,
Bilirsən feleyin işleri nesdi,
Gelirdim yolumu KQB kesdi,
Deyirsən: "Eve gel", men ne cür gelim?

Lagerin dövresi çeperdi vallah,
Her yana baxıram xeterdi vallah,
Burdan xilas olmaq hünerdi vallah,
Deyirsən: "Eve gel", men ne cür gelim?

Çeperin dalında durub nigehban,
Qabaxda ölümdü, arxada zindan,
Qadasın aldığı yarı mehriban,
Deyirsən: "Eve gel, men ne cür gelim?"

Üzümü tutanda qadir Allaha,
Dönür seksiyalar ibadetgaha,
Mene veslin olub canımdan baha,
Deyirsən: "Eve gel", men ne cür gelim?

Adım **Mehemmed**dir, özüm riyasız,
Helem çıxmamışam sene vefasız,
Meni buraxmayır tutan heyasız,
Deyirsən: "Eve gel", men ne cür gelim?

(ANTOLOJİ, 1997: 456)

Mehemmed Biriya'nın diğər şiiri şöyledir: Şair bu şiiri 1974 yılında Şamahı'da yazmışdır.

ŞİRVAN GÜZELİ

Başına döndüyüm, Şirvan gözeli,
Ay qız, hayandadır Tebrizin yolu?
Bir gözəl görmedim senden mezeli,
Ay qız, hayandadır Tebrizin yolu?

Darayıb saçını salmısan yana,
Qem görmesin seni besleyen ana,
Meni qoyma qalım hesret İrana,
Ay qız, hayandadır Tebrizin yolu?

Senden soruşası, xeber alası,
Görünmür gözüme Şirvan qalası,
Şamaxı gözeli, ceyran balası,
Ay qız, hayandadır Tebrizin yolu?

İlahi baxışlar, lale yanaqlar,
Gül kimi çöhrede qonça dodaqlar,
Senden yol isteyir geden qonaqlar,
Ay qız, hayandadır Tebrizin yolu?

Etirin reyhandan, xoşdu nanaden,
Ayrı düşmeyesen ata-anadan,
Bir baxıb degilen resedxanaden,
Ay qız, hayandadır Tebrizin yolu?

Bağrımı yandırıb, yaxıbdır hicran,
Helem başımdadır hevayi İran,
Biriya Mehemed qalıbdır heyran,
Ay qız, hayandadır Tebrizin yolu?

(ANTOLOJİ, 1997: 457)

Yine Tebrizli bir şair olan Yehya Şeyda'nın³ aruzla kaleme aldığı bir şiiri “dolanım başına” kalıp sözü ile başlıyor.

VÜSAL

*Dolanım başına, ey dilberi-xurşidmisal,
Men deyirdim daha yetmez mene didari cemal.*

---

³ **Yehya Şeyda (Tebriz 1924):** Tebriz'de 1924 yılında doğan Yehya Şeyda 1997 yılında hayattaydı. 15 yaşında şiir yazmaya başlamıştır. Millî istiklal hareketine katıldığı için bir süre ortadan kaybolmuştur. Daha sonra takip edilme korkusu ortadan kalkınca ortaya çıkmış ve Tebriz'de Radio Azerbaycan'da çalışmaya başlamıştır.

Allaha şükr ederem indi vüsâln görcek,
Nece geldin özün hicrinle ey yari-şimal.

Gece-gündüz senin hicranine qan-yaş tökdüm,
Seni görmekliyi könlümde edirdim amal.

Bu ümid ile meğer vesl çatıb bir-birimiz,
El-ele vermegilen rahet ola fikrû xeyal.

İntizar gözlerimi şad eleyib geldi bu gün,
Ver onun şövqüne, saqi, mene bir şürbi-zülal.

Saqiya, bade gelir yar zeferden gelmiş,
Sevirem çün sevinir eşq ile o dideyi-al.

Dedin el çek, veli men söyledim olmaz mümkün,
Naseha, etme mene bir bele teklifi-mehal.

Gözüm aydın bu vüsâle ki, Xezerden geldin,
Çekmenin gerdin alım men senin, ey şehri-hilal.

Geldi teşviqe sevincek dedi: **Şeyda**, indi,
Ayrılıq kollarını rehm eleyib boynuma sal.

Söz İran'dan açılmışken günümüz âşıklarından 1970 doğumlu Hüseyin Ali Hüseyinî'nin⁴ bir şiirini yazalım. Bu şiiri Dr. Ali Kafkaslı 20-23 Mart 2006 günleri Kum şehrinde âşığın bizzat kendisinden derlemiştir. (KAFKASLI, 2006: 223)

ATA

Başına dolanım mehriban ata,
Men seninle ne danışım ne deyim?
Bu dünyada mene ğemhar sen idin,
İndi ki yohdu ğardaşım ne deyim?

---

⁴ **Hüseyin Ali Hüseyinî (1970):** Günümüz İran Türk'ü âşıklarındandır. 1970 yılında Save'nin Abbasabad bölgesinin Salihabad köyünde dünyaya gelmiştir. Ailece Kum'a göçmüşler. 9. sınıfa kadar okumuştur. Balaban ve zurna çalmayı bilen âşığımız, çöğür çalmayı ustadı Ebulfez'den öğrenmiştir. Hayatını âşık sanatından ve müzikten kazanmaktadır. Yayımlanmış kasetleri (190 adet) ve CD'leri (70 adet) bulunmaktadır.

Bir çadıram, dayağsızam direksiz,
Bir oğlanam ğardaşsızam kömeksiz,
Sevirdim atamı men de keleksiz,
İndi ki yohdu sirdaşım ne deyim?

Gözüm baha baha gedi elimnen,
Her yana gedirem düşmey dilimnen,
Gem peymanı dolub keçdi serimnen,
Gana dönüb bu göz yaşım ne deyim?

Sen gezen yerleri men geze bilmem,
Ayrılığ çetindi men döze bilmem,
Sensiz bu çaylarda men üze bilmem,
İndi ki yohdu yoldaşım ne deyim?

Pünhanlı sözüümüz hiç olmaz idi,
Sohbetin eşiden heç doymaz idi,
Hezan olmasaydı gül solmaz idi,
Bu felekden ne danışım ne deyim?

(KAFKASLI, 2006: 223-224)

Âşık Kurbanî⁵ 16. yüzyıl Azeri Türkü âşıklarındandır. Geleneğe uygun olarak ortaya koyduğu ve “Başına döndüyüm” kalıp sözle başlayan pek çok şiiri bulunmaktadır. Bunlardan altı adedini yazmak istiyorum:

MENİ

*Başına döndüyüm, ay pir ü goca,
Bir peri salıbdı çöllere meni.
Ne günüm gündüzdü, ne gecem gece,
Bir peri salıbdı, çöllere meni.*

⁵ **Kurbanî:** 16. yüzyıl Azeri âşıklarındandır. Doğum ve ölüm tarihi belli değildir. Ancak 16. yüzyılın birinci yarısında Şah İsmail Hatâî'nin hükümdarlığı (1501-1524) sırasında yaşadığını sözlü ve yazılı kaynaklardan öğreniyoruz. Bir müddet de Şah Hatâî'nin sarayında bulunmuştur. Kurbanî büyük bir ihtimalle Güney Azerbaycan'ın Diri köyünde doğmuştur. Onun Diri'den olduğunu adına tasnif edilen "Kurbanî Dastanı"ndan ve elimizde olan diğer şiirlerinden çıkarabiliyoruz.

Kurbanî'nin kendisinden sonraki âşıklar üzerinde büyük tesiri olmuştur. O, söylediği lirik şiirleri ile gücünü ispat etmiştir. Yine elimizde olan şiirleri sayesinde onun "kamil" bir halk âşığı olduğunu söyleyebiliriz.

Heber alsan budu sözümün düzü,
Sızıldayır yaram, sepme gel düzü,
Cavad Han bacısı, Ziyad Han gızı,
O peri salıbdı çöllere meni.

Gurbanî'nin derdi olub ziyada,
Allah'ı çağırram, yetişer dada,
Bir gözel seçmişem ışık dünyada,
O peri salıbdı çöllere meni.

(AHUNDOV-FERZELİYEV-ABBASOV, 1985: 7)

BENEŞENİ

Başına döndüyüm, ay geşeng peri,
Adetdi, dererler yaz benefşeni.
Ağ, nazik elinle der, deste bağla,
Ter buhag altında düz benefşeni.

Başına döndüyüm bağa gel bağa,
O gözel hüsnünden bağa nur yağa,
Deste deste derib tahar buhağa,
Benefşe gız iyer, gız benefşeni.

Tanrı seni hoş camala yetirmiş,
Seni gören aşig ağlın itirmiş,
Melekler mi dermiş, göyden getirmiş?
Heyif ki, deribler az benefşeni.

Seher olcag şeyda bülbül ohuşdu,
Hökm olundu Süleymanlar yerişdi,
Sert gış geldi, gülün vahtı sovuştı,
Daha iylemirik biz benefşeni.

Gurbanî der, könlüm bundan sayırdı,
Ne etmişem yarım menden ayırdı,
Ayrılıg mı çekib boynu eyridi,
Heç yerde görmedim düz benefşeni.

(AHUNDOV-FERZELİYEV-ABBASOV, 1985: 8-9)
(NERİMANOĞLU, 2005: 210)

SENİ

*Başına döndüyüm ay Perizada,
Can içinde cana vermerem seni.
N'eynerem bostanı, n'eynerem bağı,
Yüz bağ u bostana vermerem seni.*

*Dağlarda maralsan, çöllerde ceyran,
Ordubad, Nahçıvan boyuna heyran,
Tamaşaya gelir cemi gülistan,
Güllü Dağıstan'a vermerem seni.*

Gurbanî der, can içinde can gele,
Yaş yerine gözlerimden gan gele,
Camalın görmeye Süleyman gele,
Taht-ı Süleyman'a vermerem seni.

(AHUNDOV-FERZELİYEV-ABBASOV, 1985: 9)

GETİRİ

*Başına döndüyüm vefalı dilber,
İrengin dağlardan lala getiri.
Gaşların le'l olsa, yohdu giymeti,
Gözlerin başıma bala getiri.*

*Meclisinde şirin şirin danışı,
O terlan duruşu, gıya bahışı,
O serhoş yerişi, o sallanışı,
Kafir olsa, yine yola getiri.*

*Men gurbanam ala gözün mestine,
Ne gıyıbsan şirin canın gesdine,
Sallana sallana gelsen üstüne,
Yazığ **Gurbanî**'ni hala getiri.*

(AHUNDOV-FERZELİYEV-ABBASOV, 1985: 9-10)

GELMİŞEM

Başına döndüyüm Gence'nin hanı,
Metlebimdi, peri üçün gelmişem.
Buyur celladlara töksünler ganı,
Metlebimdi, peri üçün gelmişem.

Heç çımadım nazlı yarın köşküne,
Bulanmadım enberine, müşküne,
Terehhüm eyle men gerib miskine,
Metlebimdi, peri üçün gelmişem.

Böyüklerden eta kiçikten heta,
Merd iyid odu ki dediyin tuta,
Şahlar şahı mene veribdi buta,
Metlebimdi peri üçün gelmişem.

Gurbanî der, Diriliyem, men Diri,
Yolunda goymuşam can ile seri,
Ahtardığım yardı, şikârim peri,
Metlebimdi, peri üçün gelmişem.

(AHUNDOV-FERZELİYEY-ABBASOV, 1985: 13)

ONDAN ÖLDÜR

Başına döndüyüm hanların hanı,
Könlümün metlebin bil ondan öldür.
Sen ol Tanrı mene gezebnak olma,
Lütf ele, üzüm gül ondan öldür.

Gem ehliyem dindirmesen dinmerem,
Eşg oduna alışmışam sönmerem,
Ta ölünce dediyimden dönmerem,
Apar yar goynuna sal ondan öldür.

Gurbanî'yem eşg elinden büryanam,
Ta ölünce men o gıza gurbanam,
Gullugunda gözü bağlı terlanam,
Çalış şıkar bendin al ondan öldür.

(AHUNDOV-FERZELİYEY-ABBASOV, 1985: 17)

16. yüzyıl sonu ile 17. yüzyıl başlarında yaşamış olan Tufarganlı Âşık Abbas'ın⁶ “başına döndüyüm” söz kalıbı ile başlayan onlarca şiiri vardır. İlk defa 8 heceli bir geraylısında bu söz kalıbına rastlıyoruz. Bu söz kalıbı bulunan şiirlerinde 11’li heceli olanlarda ise neredeyse şiirler aynı mısra ile başlıyor. Örneklere dikkatinizi çekmek istiyorum.

GELEBİLMİREM

*Başına döndüyüm perim,
Get perim gelebilmerem.
Sene kömek olsun Tanrım,
Get perim gelebilmerem.*

*Peymaneler dolmayınca,
Gülgez rengim solmayınca,
Şah'tan izin olmayınca,
Get perim, gelebilmerem.*

*Usta ol, ustanı tanı,
Üstümüzde durub ganı,
Gul Abbas'ın din imanı,
Get perim, gelebilmerem.*

(AHUNDOV-FERZELİYEV-ABBASOV, 1985: 27)

YADA SAL MENİ

*Başına döndüyüm ala göz Peri,
Gâhdan ağla, gâhdan yada sal meni.
Gara bağrım şan şan oldu delindi,
Gâhdan ağla, gâhdan yada sal meni.*

---

⁶ **Tufarganlı Âşık Abbas:** 16. yüzyılın sonu ile 17. yüzyılın başlarında yaşamıştır. Şah Abbas'tan bahsetmesi, onun hükümdarlığı sırasında yaşadığı fikrini kuvvetlendirmektedir. O devrin önde gelen usta âşıklarındandır. Onun şiirlerinin bize kadar ulaşmasında halkın ve âşıkların büyük rolü vardır. Arapça ve Farsça tahsili gören Abbas, bu dilleri çok iyi bilen aydın bir kimsedir. Âşık şiirinin dışında kaside, rübaî, gazel şekillerinde de çok güzel şiirler yazmıştır. Ancak zamanla bunlar unutulmuş âşığın bir kısım koşma ve tecnisleri bize kadar ulaşabilmiştir. "Orta Esr" tezkere tarihçilerin eserlerinde Tufarganlı Abbas'dan bahsedilmez. Bazı cönk ve mecmualarda ondan bahsedilse bile onun hayatı hakkında yine kendi şiirlerinde ve hayatı etrafında teşekkül eden “Abbas ile Gülnez” halk hikâyesinde bilgi bulabilmekteyiz. Şiirlere ve halk hikâyesine bakarak onun Güney Azerbaycan'da Tufargan şehrinde doğduğunu söyleyebiliriz.

Bağban idim, bağım teğayir oldu,
Gözüm gördü ağlım teğayir oldu,
Horyat eli deydi, teğayir oldu,
Gâlıdan ağla, gâhdan yada sal meni.

Men sene can dedim sen de mene can,
Alış eşg oduna, benim kimi yan,
Adım aşığ **Abbas**, yerim Tufargan,
Gahdan ağla, galıdan yada sal meni.

(AHUNDOV-FERZELİYEV-ABBASOV, 1985: 31)

BURADAN SENİ

Başına döndüyüm, ay, geşeng Esmer
İstemem gedesen buradan seni.
Menim meylim ele senle hoş olub,
Ne hoş helg eleyib yaradan seni.

Gözeller içinde besli bellisen,
Terlan cilvelisen, yüz heyallısan,
Ağ sinesi bir cüt goşa hallısan,
Görceyin tanıdım oradan seni.

Gelme hoyrat, gelme, yolda galasan,
Seyrağıb elinde zelil olasan,
İki dostu birbirinden eylesen,
Görüm Hağ götürsün aradan seni.

Gözellikde senin evezin hanı?
Hüsünü behş edib keremin kanı,
Dağların maralı, çemen ceyranı,
Ovçular keçirmez bereden seni.

Alem bilir, Âdem ata zatıyam,
Göyü bilmem, yerin yeddi gatiyam,
Şikeste **Abbas**'am, herabatıyam
Könül, heç görmedim abadan seni.

(AHUNDOV-FERZELİYEV-ABBASOV, 1985: 34)

YARİM APARDI

Başına döndüyüm, gurban olduğum,
Goyma deli Becan yarım apardı!
Alışıp oduna büryan olduğum,
Goyma, Deli Becan yarım apardı!

Şah Abbas hükmüyle nameni yazır,
Gurub kecaveni olubdu hazır,
İsfahan'dan geldi bu zalim vezir,
Goyma, deli Becan yarım apardı!

Men **Abbas**'am, heç vaht söylemem yalan,
Elime, ölkeme saldılar talan,
Hoca, Dehi Becan, Allahverdi Han,
Goyma Deli Becan yarım apardı!

(AHUNDOV-FERZELİYEV-ABBASOV, 1985: 34-35)

GEL SARI SARI

Başına döndüyüm, alagöz Peri!
İnsaf eyle bize sarı gel, sarı.
Leyl ü nahar hesretini çekmekden,
Gül rengim olubdu sarı, gel, sarı.

Seninle gederdim Tebriz'de bağa,
Gışda ağ otağa, yayda yaylağa,
İndi men ölende özün bük ağa,
Zülfüne tabutum sarı, gel, sarı.

Canım gurban olsun hemişe merde,
Ay yaradan, fûrset verme nâmerde
Abbas'ı salıbsan bulunmaz derde,
Dermanı özünde sarı, gel, sarı.

(AHUNDOV-FERZELİYEV-ABBASOV, 1985: 35)

ONDAN AYRIL

Başına döndüyüm gül üzlü cavan,
Halal himmet ele, gel ondan ayrıl!
Bilmez idim, bele hicran derdini,
Lütf ele, üzüm gül, ondan ayrıl!

Gasid geldi, gesden heber getirdi,
Elif olan geddım dala yetirdi,
Ahdi çeşmim yaşı üzüm götürdü,
Eynim, adaların sil, ondan ayrıl!

Eşgin ateşidi sinemde defter,
Gece, gündüz sensen dilimde ezber,
Sen ol bu **Peri**'ye buta verenler,
Golunu boynuma sal, ondan ayrıl.

(AHUNDOV-FERZELİYEV-ABBASOV, 1985: 35)

AYRI SALMASIN

Başına döndüyüm alagöz Peri,
Tanrı seni menden ayrı salmasın.
Hag götürsün bu garını aradan,
Nişanası bu dünyada galmasın.

Ciyerin doğrasın bir almaz bıçag,
Yeddi il yan yerde uzansın naçag,
Gohumu, gardaşı düşsünler gaçag,
Ehvalini heber alan olmasın.

Gedeni gelmesin, yatanı ölsün,
Göz göz olsun, gahıg goysun, soyulsun,
Her yanına yetmiş pilte goyulsun,
Ne yığb yerini salan olmasın.

Sen pozmusan yazıg **Abbas** halımı,
Men sene neyledim, Tanrı zalimi,
Çekim ciyerine men çengalımı,
Cenazene yahın gelen olmasın.

(AHUNDOV-FERZELİYEV-ABBASOV, 1985: 36)

HOŞGELDİN

*Başına döndüyüm ay Esmer Hanım,
Teşrif gilib sen bu bağa hoş geldin.
Süsenden, sünbülden derib destine,
Merhemet eyledin, saya hoş geldin.*

Güzeller içinde besli bellisen,
Şirin ihtilatı, lebi ballısan,
Zenehdanı bir cüt goşa hallısan,
Gatardan ayrılmış maya, hoş geldin.

Hicran keçdi könlüm natavan oldu,
Gara bağrım lahta lahta gan oldu,
Dağıldı gözeller perişan oldu,
Elif geddim döndü yaya, hoş geldin.

Abbas deyer halay halay a dağlar,
Tebib görse yaralarım, gan ağlar,
Esmer bundan getse boş galar bağlar,
Sen verme ömrünü, zaya hoş geldin.

(AHUNDOV-FERZELİYEV-ABBASOV, 1985: 36)

AY BU YANDA DUR

*Başına döndüyüm ala göz Perim,
Apardın ağlımı ay bu yanda dur.
Ağıl başda deyil, ruh da bedende,
Eyledin tarımar ay bu yanda dur.*

Halaldandır mayam, bulunmaz haram,
Gırhlar meclisinde men orda varam,
Seyrağıb adamla heç olmaz aram,
Şeytandı fe'linden ay bu yanda dur.

Abbas'am, dövränim ay bele keçdi,
Dolandı ruzigar, ay bele keçdi,
Sallandı bir Perim ay bele keçdi,
O sebebden dedim ay bu yanda dur.

(AHUNDOV-FERZELİYEV-ABBASOV, 1985: 38)

SUDAN GELİR

Başına döndüyüm ala göz Peri,
Ele bildim sonam bu sudan gelir.
Müjgan atdı, deydi keçdi sinemden,
O çadı gemzeler, busudan gelir.

Başına örtübdü kalagay, gezer,
Eyri tel üstünden gizil düymeler,
Beline yaraşıb zerbaftan kemer,
Çepkenli çarğatlı ağ beden gelir.

Abbas'am yetirdim aman amana,
Ne ola bir elim çata canana,
Goynu içi dönüb taza bostana,
O serhoş sevdiğim hamamdan gelir.

(AHUNDOV-FERZELİYEV-ABBASOV, 1985: 39)

OYNAR

Başına döndüyüm ala göz Peri,
Öz, özüne geyri halınan oynar.
Cevahir metahı, dür hiridarı,
Tutubdu destinde, lelinen oynar.

Sensiz görüm harab galsın bu bağı,
Şeyda bülbül ne zövg eyler, ne zağı,
Zülfü dal gerdende açıb mezağı,
Ağ üzü münevver, halınan oynar.

Ay **Abbas**, Peri'nin be'zi işleri,
Yorgun maral kimi hoş bahişları,
İnciden, sedeften, dürden dişleri,
Ağzı süd, dodağı balınan oynar.

(AHUNDOV-FERZELİYEV-ABBASOV, 1985: 39)

MENİ GÖR

*Dolannam başına misl-i pervane,
Hesret gözü yolda galan, meni gör!
Eşgin siteminden çarhın elinden,
Saralıb gül kimi solan, meni gör!*

Ser goydum payendaz, etdim üz yara,
Baygu kimi meydan verme üz yara,
Zülf perişan, yaha yırtıg, üz yara,
Könlümü şikeste bulan, meni gör.

Şikeste **Abbas**'am çekerem gemi,
N'eyler mene seyrağıbın sitemi,
Keremli soltanın budu keremi,
Keremsiz, gezebnak olan, meni gör!

(AHUNDOV-FERZELİYEV-ABBASOV, 1985: 39)

DERD AYAĞINDAN (Tecnis)

*Başına döndüyüm, ay Gülgez Peri,
Çekerem hicranı derd ayağından.
Elin töhmetinden, felek cebrinden,
Düşmüşem çöllere derd ayağından.*

Perim, senin üzün gören ter salar,
Hicrandan meşğ alar, gemden ders alar,
Öldürseler, me'ylı dönmez tersalar,
Sen mene ders verdin derd ayağından.

Gabağ aydır, zülf buluddur, üz gündür,
Sensiz benim bir saatim yüz gündür,
Heç demirsen, ğul **Abbas**'ım üzgündür,
Gem başından tutar, derd ayağından.

(KAFKASLI, 2006: 60)

Dikkat edilirse Şikeste Abbas'ın bu şiirinde bir tanesi (Meni Gör) “Dolanım başına” söz kalıbı ile başlıyor. Ama beş tanesi (Gel Sarı Sarı, Ayrı

Salmasın, Ay Bu Yanda Dur, Sudan Gelir, Oynar) "Başına döndüyüm ala göz Peri" ile başlıyor. Yani birinci mısraların tamamı (tüm heceleri) tek bir söz kalıbına dönüşmüş durumdadır.

18. yüzyıl âşıklarından Âşık Valeh'in⁷ şiiri ise şöyle:

NE DEDİ

Başına döndüyüm yarın nökeri,
Derdimi canana dedin, ne dedi?
Sen de benim kimi şirin dil ile,
Çekdin bir pünhane, dedin, ne dedi?

Hatem bağçasında oynar gülünen,
Gelmedim yanında galam ilinen,
Dediyim sohbeti, sözü sirinen,
Yalvardın, sen ona dedin, ne dedi?

Men sevmişem ag üzünde halını,
Yohsa inenden gizler mah camalını.
Divane **Valeh**'in erz-i halını,
Yusif-i Ken'an'a dedin, ne dedi?

(AHUNDOV-FERZELİYEV-ABBASOV, 1985: 70)

Yine 18. yüzyıl âşıklarından olan Âşık Yahya Bey Dilgem'in⁸ de bu söz kalıbını şiirlerinde sıkça kullandığını görüyoruz.

⁷ **Âşık Valeh:** 18. yüzyıl âşıklarındandır. Hayatı hakkında fazla bilgimiz yoktur. Âşığın şiirleri etrafında teşekkül eden "Valeh-Zernigar" halk hikâyesinden öğrendiğimize göre Karabağ'daki ustası Âşık Semed'e çırak olmuş, icazet aldıktan sonra Derbent'e gitmiş, orada Âşık Zernigarla atışmış, onu mat ettikten sonra tekrar memleketine dönmüştür. 18. yüzyılda daha ziyade lirik şiirleri ile şöhret kazanan âşıklardan birisidir. Yine şiirlerinden öğrendiğimize göre mükemmel bir dinî tahsil görmüştür. Haliyle de dinî tesir kendisini şiirlerinde de hissettirmiştir. O, klasik şiiri ve halk şiirini çok iyi öğrenmiştir. Bu arada Azerbaycan edebiyatını da öğrenmeyi ihmal etmemiştir. Valeh, tarihi de çok iyi bilmektedir. Bu açıdan onun "Cahanname"si dikkatimizi çekmektedir.

⁸ **Yahya Bey Dilgem:** 18. yüzyılın ikinci yarısı ile 19. yüzyılın birinci yarısında Şamhor vilâyetinin Deller-Cirdahan köyünde yaşamıştır. Rivayete göre 1838 veya 1840 yıllarında vefat etmiştir. 15 yaşında şiir yazmağa başlamıştır. Sevgilisinin vefasızlığı, zamanın bozukluğu gibi konular onun şiirinin ana temasını teşkil eder. Bütün âşıklarda olduğu gibi o da sevgilisinin vefasızlığını, onun arkasından nasıl koştuğunu, "geraylı" ve koşmalarında acı ve tatlı bir üslupla anlatmıştır. Sevgiliden

NİYE GELMEDİ

*Başına döndüyüm, ay Eziz emi,
Getdi, bes alşanım niye gelmedi?
Züleyha camallı, geddi minalı,
Şövkətli sultanım niye gelmedi?*

Oldum yar yanında men bahtı gara,
Geden yoh, gelen yoh, kesildi ara,
Sineme vurubdu peykanlı yara,
Töküldü al ganim, niye gelmedi?

Tutub zülflerini üzüne perde,
Apardı ağılımı, goymadı serde,
Bîçare **Dilgem**'i salıbdı derde,
Hekim ü Logman'ım niye gelmedi?

(AHUNDOV-FERZELİYEV-ABBASOV, 1985: 98)

GELSİN

*Başına döndüyüm Gasid hoş gedem,
Erzimi get söyle canana gelsin.
Gece gündüz şama pervane kimi,
Oduna alışıb yanana gelsin.*

Görmedim bir bele leb-i piyala,
Buhağı benövşe, yanağı lala,
Celalli canana gelen bir bela,
Uzan olsun ondan bu cana gelsin.

Dilim tutmur yara derdimi yazam,
Celalli canandan artıbdı cezam,
Saranı Mahmud'a veren Mirnizam,
Menim işim senden imkana gelsin.

---

bahsederken bazı edebî sanatları ustalıkla kullanmıştır. "Gördüm" isimli koşmasının ilk dördlüğünde bunun en güzel örneklerini bulabiliriz.

Dilgem'in kendi adıyla söylenen bir de halk hikâyesi vardır.

Herkes yarı mene inayet eyler,
Ele bil Ke'beni ziyaret eyler,
Gafil geden gasid heyamet eyler,
Yar özü ilgara, imana gelsin.

Dilgem'e lütf eyle keremin kanı,
Növreste nobarı, o novcavanı,
Ya kes başım, ya da yetir cananı,
Menim mürğ-i cismim dermana gelsin.

(AHUNDOV-FERZELİYEV-ABBASOV, 1985: 99)

19. yüzyılın en meşhur âşıklarından Şemkirli Âşık Hüseyin⁹ de bu söz kalıbı ile şiirler yazmıştır. Bu iki şiir şöyle:

OYNASIN

Başına döndüyüm toy adamları,
Siz de deyin teze gelin oynasın.
Adımı demirem, elden ayıbdı,
Gemzesi bağrımı delen oynasın.

Duman geldi uca dağı bürüdü,
Yar geldi çekmekden canım çürüdü,
Bu meclisde eyleşenin biridi,
Yaşmağın altından gülen oynasın.

Bir tuba boyludu, zülfleri deste,
Derdini çekmekden olmuşam heste,
İşaret eylerem anlayan kesde,
Dostunun gedrini bilen oynasın.

---

⁹ **Şemkirli Âşık Hüseyin:** 19. yüzyılın en meşhur âşıklarındandır. 1811 yılında, Şamhor vilayetinin Gapanlı köyünde doğmuştur. Daha sonra Karacaemirli'ye göçmüş ve ömrünün sonuna kadar orada yaşamıştır. 19. yüzyılın sonlarında (1891) vefat etmiştir. Onun hayatı ve edebî kişiliği üzerinde çeşitli araştırmalar yapılmıştır Veli Huloflu, Himmet Elizade, Ehliman Ahundov bunlar arasındadır. Ehliman Ahundov'a göre o, Molla Penah Vagif'in bacasının oğludur.

Âşıklık sanatını Alabaşlı köyünde "Demirci Mecnun" mahlaslı Âşık Keble Bağır'dan öğrenmiştir. Âşık Hüseyin, 19. yüzyılda Azerbaycan sahasındaki bütün âşıkların ustası durumundadır. O, sazı omuzunda, birçok vilâyeti, köyü, hatta ülkeleri gezmiş, ünlü âşıklarla atışmışlar. Devrinin ünlü âşıklarından Elesker ile atıştığına göre gerçekten çok güçlü bir âşıktır. 20 yaşından itibaren âşıklık sanatıyla iştilal etmeye başlamış ve 50 yıl kadar bu sanatla uğraşmıştır.

Dostlar arasında hey ola düzlük,
Olmaya yahnılg, hem iki yüzlük,
Her elinde vardı bir ala yüzlük,
Yüzlüyü eline alan oynasın.

Şemkir'li Söyün'em, elerem feğan,
Yaş yerine didelerim töker gan,
Hem gelindi, hem gözeldi, hem cavan,
Meni bu derdlere salan oynasın.

(AHUNDOV-FERZELİYEV-ABBASOV, 1985: 162)

FATMA'NIN

Başına dündüyüm, ay duran canlar,
Gör nece siyahdı teli Fatma'nın.
Bedirlenmiş aya benzer camalı,
Düzülüb üzüne halı Fatma'nın.

Duruşu tovuzdu, bahışı terlan,
Serinde bezeyi gemzeleri gan,
Canıvı yolunda edesen gurban,
Gör nece göyçekdi alı Fatma'nın.

Geymişdi eynine yaşıldan, aldan,
Lebleri gonçadan, yanağı güldan,
Zenehdan çövresi düzülüb baldan,
Ahır leblerinin balı Fatma'nın.

Özüne beraber olur mu yarı,
Murazım versin perverdiyarı,
Golunda gol bağı, gızıl gatarı,
Heyif, heyif yohdu le'li Fatma'nın.

Aşıg Söyün'ü tez yada salmağı,
Yahşi olur gerib könlün almağı,
Hubların toyunda mehman olmağı,
Gedemi mübarek olu Fatma'nın.

(AHUNDOV-FERZELİYEV-ABBASOV, 1985: 162-163)

19. yüzyılda yaşadığı tahmin edilen Âşık Bağban Mehemmed'in¹⁰ şiiri şu şekildedir:

OLMASIN

Başına döndüyüm yığılan canlar,
Minnet edin geddi çinar oynasın.
Düşüm ayağına, dönüm başına,
Beli nazik, gümüş kemer oynasın.

O deste dilberim sözden küsmesin,
Rehmin, şefahetin bizden kesmesin,
Özgeler köşküne gedem basmasın,
Gelem gaşlı, gözü humar oynasın.

Aşig minnet çeker yarın eşgine,
Pervaneler yanar narın eşgine,
Bağban deyer bir niğarin eşgine,
Ne olar ki, o behtever oynasın.

(AHUNDOV-FERZELİYEV-ABBASOV, 1985: 180)

Dikkat edilirse "başına döndüyüm" kalıp söze "gül yüzlü" sözü de bazı şiirlerde eklenmektedir.

17. yüzyılın usta âşıklarından Âşık Abdullah'ın¹¹ bir şiiri "Başına döndüyüm gül yüzlü..." diye başlıyor.

Aşağıda onun iki şiirini bulacaksınız.

---

¹⁰ **Âşık Bağban Mehemmed:** 19. yüzyıl âşıklarından olduğu tahmin edilmektedir. Hayatı hakkında kesin bilginiz yoktur. Ancak bazı rivayetlere göre o, 1835 yılında Cebrayil kazasının Şerikan köyünde doğmuştur. 1914 yılında vefat ettiği rivayet edilir. Çobanlık yapan Mehemmed, sade koşmaları ile tanınır.

¹¹ **Âşık Abdullah:** 17. yüzyılda yaşamış usta âşıklardandır. Doğum ve ölüm tarihi kesin olarak belli değildir. Hayatı hakkındaki bilgileri halk rivayetlerinden ve hakkında teşekkül eden Cahan ve Abdullah hikâyesinden çıkarabiliyoruz.

CAHAN DERDİDİR

*Başına döndüyüm gül üzlü ana,
Ana, benim derdim Cahan derdidir.
Derdinden olmuşam deli, divana,
Ana, benim derdim Cahan derdidir.*

*Farağat farağat otduğum yerde,
Ohuyub dersime çatdığım yerde,
Şirin hab içinde yatdığım yerde,
Ana, benim derdim Cahan derdidir.*

Abdulla uymadı dünya malına,
Zibasına, gumaşına, alına,
Her guş uçdu gondu dallı dalına,
Ana, benim derdim Cahan derdidir.

(SAKAOĞLU-ALPTEKİN-ŞİMŞEK, 1986: 11)

CAHANIM GÖRÜNMEZ

*Başına döndüyüm mehriban lele,
Lele, hanı bes Cahanım, görünmez,
Alışıb oduna büryan olduğum,
Lele, hanı bes Cananım, görünmez.*

*Gevvas olub deryalara daldığım,
Şirin canım eşg oduna saldığım,
Zülfünün müyundan nişan aldığım,
Lele, hanı bes Cahanım, görünmez.*

*Bilirsen mi hansı bağın bariyam,
Almasıyam, heyvasıyam, narıyam,
Abdulla'yım men Cahan'm yarıyam,
Lele, hanı bes Cahanım, görünmez.*

(SAKAOĞLU-ALPTEKİN-ŞİMŞEK, 1986: 11)

20. yüzyıl âşıklarından Âşık Ali'nin¹² bu söz kalıbı ile başlayan bir şiirini tespit ettik:

SENİ

*Başına döndüğüm ay siyah telli,
Ne güzel yaradı yaradan seni.
Könlümün ovlağı, destimin kuşu,
İstemem gedese buradan seni.*

*Gederigen gafil çıkdı kabağa,
Gördüm mayıl oldum o gül yanağa,
İnci sedef düzmüşdür ag buhaga,
Serrafklar aktara deryadan seni.*

Eli teg sözlerin söyleyir sağa,
Geyinib bezenib hemayil aga,
Nazenini salınıb gelende bağa,
Seçmerem yaşıl baş sonadan seni.

(SAKAOĞLU-ALPTEKİN-ŞİMŞEK, 1986: 105)

Yine 20. yüzyıl âşıklarından Dilşad'ın¹³ da bir şiirini aşağıya alıyorum:

N'EYLEYİM

*Başına döndüyüm hırdaca gızlar,
Bugün bir terlanım uçdu, n'eyleyim.
Ehvalin soruşub, derdim bilmedi,
Ağlım ve kamalım çaşdı, n'eyleyim,*

---

¹² **Âşık Ali:** 20 yüzyıl âşıklardandır. Tahminen 1900 yılında doğmuştur. Tovus bölgesi Dağ Kuşcu köyündendir. Genç yaşlarda âşıklığa başlamıştır. Halk şiirinin çeşitli şekillerinde söylemiş olmasına rağmen geraylı (8'li koşma), koşma ve deyişlerinde (atışma) çok başarılıdır.

¹³ **Dilşad:** 20. yüzyıl âşıklarındandır. 1912 yılında âşıkların ocağı olan Tavus bölgesinin Huznam köyünde doğmuştur. İlk tahsilim mahalle mektebinde yapmıştır. Dilşad, güzelliği ve sadeliği ile Azerbaycan'da büyük bir ün kazanmıştır. Bunun üzerine Azerbaycan âşıkları ve halk şairleri onun "Şövget" adını "Dilşad"a çevirmişlerdir. Dilşad için diğer âşık ve şairler yüzlerce şiir söylemişlerdir. Dilşad da bunlara şiirleri ile cevap vermiştir. Dilşad 1917'den sonra Bakü'ye gelmiş ve "Mamalik Teknikumu" okuluna kaydolmuştur.

Sevgi ve güzelliğin dışında siyasî konularda da şiirler söyleyen Dilşad, Azerbaycan'ın yetiştirdiği güçlü kadın âşıklardan birisidir.

Ağ buhag, zenahdan, bu goşa halı,
O hele görmeyüb lehimde balı,
Olmaya deyişdi yarın heyalı,
Bir zaman galmadı, köçdü, n'eyleyim.

Dilşad deyer, ağlım, huşum garışar,
Bir saat görmesem canım alışar,
Dedim galar, pozğun halım soruşar,
O zalımın bağı daşdı, n'eyleyim.

(SAKAOĞLU-ALPTEKİN-ŞİMŞEK, 1986: 135)

Çoban Efgan¹⁴ da 20. yüzyılın güçlü âşıklarından. Onun şiiri de “Başına döndüyüm gül yüzlü yarım” mısraı ile başlıyor:

SENSEN

Başına döndüyüm gül üzlü yarım,
Bizim bu dağların maralı sensen.
Keçirdin sinemden yaman ohları,
Cesedim eyleyen yaralı sensen.

Gara tellerinin şanası sarı,
Emerem lebinden versen nübarı,
Üzünü sen menden dönderme barı,
Onsuz da dolanan yaralı sensen.

Bağbanam bağçanda bar olan vahtı,
Sinemin üstünde var olan vahtı,
Efgan'ın elinde var olan vahtı,
Deyerdin ki, sebri, gerarı sensen.

(SAKAOĞLU-ALPTEKİN-ŞİMŞEK, 1986: 137)

---

¹⁴ **Çoban Efgan**:20. yüzyıl âşıklarından. 1866 yılında Ağstafa bölgesinin Girahkesemen köyünde doğmuş, 1924 yılında vefat etmiştir. Küçük yaşlardan itibaren hizmetçi olan Çoban Efgan'ın bu durumu şiirlerine de aksetmiştir. Çok küçük denecek yaşlarda şiir yazmaya başlayan Çoban Efgan, haksızlıklara karşı isyan etmiştir. Halk şiirinin çeşitli türlerinde şiir yazan Çoban Efgan geraylı (8'li koşma) ve koşmalarında çok başarılıdır. Bilhassa sevgi ve muhabbet konularında yazmış olduğu şiirlerinde etkili olmuştur.

Arapça, Farsça ve Türkçeyi çok iyi bilen Şair Nebi'nin¹⁵ şiiri de şöyle:

ONDAN AĞLA

Başına döndüyüm hubların şahı,
Melul etme könlüm, gül, ondan ağla.
Yandırıp cismini dönderme göze,
Derd-i ehvalımı bil, ondan ağla.

Hilal gaşın oh kamanı garalı,
Seni gören günden güne saralı,
Kesretinden cümle ezam yaralı,
Gel eynim yaşını sil ondan ağla.

Seyyad şikarında cıgalı terlan
Bir kemle danışsan lüget-i imran
Şair **Nebi** olub hüsnüne heyran
Men dalan sevdaya dal, ondan ağla.

(SAKAOĞLU-ALPTEKİN-ŞİMŞEK, 1986: 178)

Şair Veli'nin¹⁶ üç dörtlülük şiiri de şöyledir:

AYRILIB

Başına döndüğüm vefalı dilber,
Yanıl yanakların gülen ayrılıb.
Bülbül gibi ah-fegan çegerem,
Siyah zülfün sag u soldan ayrılıb.

---

¹⁵ **Şair Nebi:** 20. yüzyıl şairlerindedir. 1835 yılında Borça'da doğmuş, 1933 yılında vefat etmiştir. Halk şiirinin çeşitli şekillerinde şiir yazan Nebi daha çok koşmaları ile tanınmaktadır. Hecenin 11'lisi ile yazılan bu şekillerde, tabiat ve içtimaî konular içice işlenir. O, ise koşmalarında daha çok aşk konusunu işlemiştir.

¹⁶ **Şair Veli:** 20. yüzyılın âşıklarındandır. 1895 yılında Tovuz bölgesinin Bozalğanlı köyünde doğmuş, 1933 yılında vefat etmiştir. Ancak bazı kaynaklarda Şair Veli'nin doğum tarihi 1880 olarak gösterilmektedir. Veli 18 yaşına kadar çobanlık yapmıştır. Bu arada yaşadığı hayatla ilgili şiirler söylemiştir. 22 yaşında "papagçılık" sanatına bağlamıştır. Bir ara Bakü'ye gelmişse de sonra tekrar Tovus bölgesine dönmek zorunda kalmıştır. "Papagçılık" sanatını da sevmeyen Veli bu defa çiftçiliğe başlamıştır.

Veli, koşmalarındaki başarısı ile tanınmaktadır.

Şehladı gözlerin, gemandı kaşın,
Yandırır cismimi süzgün bakışın,
Şehd şeger dilin, mirvari dişin,
Kaymak dodakların baldan ayrılıb.

Şair **Velf** deyer zülfleri deste,
Tavus tamaşalı bir boyu püste,
Kız, gelin yığnağı bulağın üste,
Yaşıl baş sonadı gölden ayrılıb.

(SAKAOĞLU-ALPTEKİN-ŞİMŞEK, 1986: 224)

Âşık Elesker'in¹⁷ de bir şiiri “başına döndüyüm” söz kalıbı ile başlıyor:

MENİ

*Başına döndüğüm, ay telli Senem,
Govma dergahından, sayılam, meni.
Öllem bu derd ile, men dirilmerem,
Çalıb zülfün kimi say ilan meni.*

Tifil feğan eyler şirin yolunda,
Rubah dura bilmez şirin yolunda,
Ölsem Ferhad kimi Şirin yolunda,
Adam sayar adam sayılan meni.

Elesker, sep dil mürğüne seger den,
Mevlan mehebbetin kesmez segerden,
İnşallah, gurtarır nari-segerden
Merhameti-ain, sayı lam meni.

(ASLAN, 1984: s. 106)

“Dolanır başına” ve “Başına döndüyüm” söz kalıpları yalnızca bağımsız şiirlerde değil; atışmalarda da kullanılır. Aşağıda Âşık Ali ile Âşık Selim'in atışmasından küçük bir örnek vermek istiyorum:

---

¹⁷ **Âşık Elesker**: 1921 yılında Agkilise köyünde dünyaya geldi. Şiirseven bir ailenin çocuğudur. Elesker, 15-16 yaşlarında şiir söylemeye başlar. Ustası, Âşık Ali'dir. Kendisi de 12 çırak yetiştirmiştir. Bir süre gezginlik yapmıştır. 40 yaşından sonra evlenmiştir. Ömrünün sonuna doğru Agkilise'ye dönmüş ve 7 Mart 1926 tarihinde 106 yaşında ölmüştür.

ATIŞMA

Âşık Selim

Bu esrin sonunda, feslin yazında,
Selim qelem alda, şerin nazında,
Yaşar avazında, yaşar sazında,
Ededi senetden xeberin varmı?

Âşık Eli

Ay Eli, Selimden lal keçib ele,
Leline bir kövher qatgınan, lele,
Yayaq bu dastanı, haqq bizi hele,
Nezerden salmayıb, çox şükür olsun.

Âşık Selim

Dolanım başına, ay aşiq Eli,
Üreyim senledi, hardasan, harda?
Aydın parlaması, şöle saçması,
Vehdeti günledi, hardasan, harda?

Âşık Eli

Divaneyi-serem, ay Sinedeften,
Özüm de bilmirem harda gezirem,
Qaçıb derd elinden çıxmışam dağa,
Baxtafara düşüf, qarda gezirem.

Âşık Selim

Yene könlüm dönüb bir qırıq neye,
Baxmayır mezeye, baxmayır meye,
Zehar quyusunda Gülgezim deye,
Tufarqan inledi, hardasan, harda?

Âşık Eli

Haqdan basiretli göz dilemeye,
Közümün üstüne köz dilemeye,
Herden de hikmetli söz delemeye,
Musa tek ezm edib, Turda gezirem.

(QULİYEV, 2002: 106-107)

Destan ve halk hikâyelerinin metinleri içindeki şiir ve koşuk parçalarında da bu söz kalıbı kullanılmıştır. Mesela; “Asdan Şahnam İrvahamın Destanı (Nagılı)”nda bunlara birkaç örnek verelim.

Nagılda, İrvahan haramilerin eline düşer. Harami Salah İrvaham’ı tam öldüreceği sırada İrvaham yalvarır. Aynı şiir Hüseyin İsmayılov’un Göyce Destanları ve Aşık Revayetleri kitabında şöyledir:

*Başına men dönüm, ay salah qardaş,
Öldürme, Allaha bağışda meni.
Ağlaram, eynimnen axar qanı yaş,
Öldürme, Allaha bağışda meni.*

Başım qoydum sallahxana daşına,
İrehm ele gözden axan yaşına,
Meni çöyür balaların başına,
Öldürme, Allaha bağışda mani.

Derd elinnen düyünnüyem-dağlıyam,
Qürbet elde derdim kime ağlıyam,
İrvahamam Zülal şahın oğluyam,
Öldürme, Allaha bağışda meni.

(ISMAYILOV, 2001: 300)

Bu şiir Hüseyin İsmayılov’un Misgin Abdal kitabında aynı adla yazılan nagılda da bulunuyor. Ama bu nagılda İrvaham’ı öldürmek isteyen haraminin adı Ziyad’dır. Bakınız İrvaham, harami Ziyad’a şöyle yalvarıyor:

*Başına döndüyüm Ziyad haramı,
Öldürme, Allaha bağışda meni.
İtkin qardaş bağlamadı yaramı,
Öldürme, Allaha bağışda meni.*

Çarxı-felek yada salıf andırdı,
İtkin qardaş ciyarımı yandırdı,
Beyman qarı gelif yaman qandırdı,
Öldürme, Allaha bağışda mani.

Derd elinnen düyünnüyem, dağlıyam,
Qürbet elde derdim kime ağlıyam,
İrvahamam, Zülal şahın oğluyam,
Öldürme, Allaha bağışda meni.

(ISMAYILOV, 2001: 128)

İran Türkleri arasında derlenmiş olan bir "Şikârî Destanı" var. Bu destan, daha doğrusu bu halk hikâyesi Nabi Kobotarian tarafından Türkiye'ye tanıtılmıştır. Âşık Sikârî'ye atfedilen bu destan, 1971 yılında âşıkların sineden sineye söyledikleri 55 kasete aktarılmış bir dstandır. 450 sayfa olarak yazıya aktarılmıştır. 55 saatte söylenen destan bir üstadnâme, 225 koşma ve 65 bayatıdan oluşmaktadır. Âşık Yedullah'ın anlatmasını Nabi Kobotarian Adana Çukurova Üniversitesinde kabul edilen Yüksek Lisans Tezinin (basılmamış) içinde vermektedir. (KOBOTARIAN, 2008: 181-192)

Bu destanın içerisinden birkaç "başına döndüyüm" söz kalıbı ile başlayan şiir vermek istiyorum.

Şikârî babasının mezarının başında şöyle dedi:

*Dolanım başına gül üzlü ata,
Ala can ne yatmisan mezârıda.
Özün getdin vallah râhet oldun,
Haberin yohdi meni zârıdan.*

Eğer desem sözüm çohdu,
Düşman sözü mene ohdu,
Bu yerin vefâi yohdu,
Ay dede can niye yatmisan?

Geçen günü yohlamadım,
Düşman bağrım ohlamadım,
Sene 'ezâ sahlamadım,
Bilirem incimisen **Şikâriden**.

(KOBOTARIAN, 2008: 184)

Destanda bulunan, Şikârî oğlu Cehangir'in anısına bu söz kalıbı ile başlayan şiir şöyle:

*Başına döndüğüm gül üzlü ana,
Söyle görüm benim atam kimdi?
Südüvü emmişem men kana kana,
Söyle görüm benim atam kimdi?*

Dolandırıp peymânemi doldurram,
Saraldıban gül rengivi soldurram,
Oğulsuz galarsan özümü öldürrem,
Söyle görüm benim atam kimdi?

Cehângirem senin için bir buta,
Korhuram ki seni bu nâlem tuta,
Mende dede deyim sende ki ata,
Düz de görüm benim atam kimdi?

(KOBOTARIAN, 2008: 236)

Yine bu destanda Şah-ı Şuca'nın kızı Gonca Leb, annesine şöyle sesleniyor:

*Başına döndüğüm mehrîbân ana,
Dur biz gedek o hanımın dalınca.
Cehângir ceng etdi merd-i merdâna,
Keniz olam o Muhtâre ölünce.*

Kulağ versen deyim nece kelâmı,
Onun hizmetine verek selâmı
Doyuncan bir içek mehebbet camın,
Keniz olam o cânâne ölünce.

Gonça Lebem deyim hoş avâzman,
Göylün alah onun şirin sözünen,
Getireh ana kırh ince kızınan,
Keniz olam o cânâne ölünce.

(KOBOTARIAN, 2008: 251)

Bu destandan, son olarak Şikârî'nin Ferzane Vezir'e söylediği şiiri almak istiyorum. Şiir şöyle:

*Dolanım başına Ferrzâne Vezir,
Derd elinnen geldi tenge men.
Ver tebili vursunlar benim adıma,
Sabahları gedim özüm cenge men.*

*Feleyin elinnen gelmişem cânê,
Şikâyet eylerem kadir subhâne,
İsteyirem kedem koyam meydâne,
Sabahları özüm gedim cenge men.*

*Şâh-ı Merdân özü yeter dadıma,
Kadir Allah yetişsin feryadıma,
Şikâriyem beledsen bünyadime,
Sabahlan özüm gedem cenge men.*

(KOBOTARIAN, 2008: 360)

"Başına döndüyüm" söz kalıbı ile başlayan TRT Repertuarında bir türkü bulunuyor. bu türkü, Karşı Âşık İkrâmî'den 22.06.1946 tarihinde Muzaffer Sarısözen tarafından derlenmiştir. Bu türkü, Âşık Dursun Cevlanî ve Karşı Âşık İkrâmî'den alınmıştır. TRT Repertuarında bu türkü 980 sıra no ile 1975 yılında kayıda geçmiştir.

Kaynaklar

1. AHUNDOV, Ehliman-FERZELİYEV, Tehmasib-ABBASOV, İsrafil (1985); **Azerbaycan Âşıkları ve El Şairleri**, Birinci Cilt (Hazırlayanlar: Doç. Dr. Saim Sakaoğlu-Dr. Ali Berat Alptekin-Esma Şimşek), İstanbul: Halk Kültürü Yay.
2. ALTAYLI, Seyfettin (2005); **Azerbaycan Türkçesi Deyimler Sözlüğü**, Ankara: Prestij Mat.
3. ASLAN, Dr. Haver (1984); **Azerbaycan Âşık Şiiri: Âşık Elesker**, İstanbul: Edebiyat Cephesi Gazetesi Yay.
4. BAŞGÖZ, İlhan (2008); **Türkü**, İstanbul: Pan Yay.

5. ISMAYILOV, Hüseyin (2001); **Göyce Destanları ve Âşık Rivayetleri**, Bakü: Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizami Edebiyat Enstitüsü Folklor İlimi-Kültür Merkezi Yay.

6. KAFKASYALI, Dr. Ali (2006); **İran Türkleri Âşık Muhitleri**, Erzurum: Eser Ofset Mat.

7. KALAFAT, Yaşar (2008); “Diyarbakır ve Çevresi Örnekleri ile Halk İnançlarında Tavaf / Dönme”, **Osmanlı’dan Cumhuriyete Diyarbakır**, Cilt: 2, (Editörler: Bahaeddin Yediyıldız-Kerstin Tomenendal), Ankara, TC Diyarbakır Valiliği Yayını.

7. KOBOTARIAN, Nabi (2008); **Tebriz Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı**, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi (Yayımlanmamış), Adana.

8. MAKAS, Yrd. Doç. Dr. Zeynelâbidin (1992); **Çağdaş Azerbaycan Şiiri Antolojisi**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.

9. NERİMANOĞLU, Kamil Veli (2005); **Özümüz Sözümüz**, Bakı: “Çınar-Çap” Neşriyatı.

10. QULİYEV, Eli (2002); **Sazlı-Sözlü Dünyam**, Bakü: Adiloğlu Neşr.

11. SAKAOĞLU, Doç. Dr. Saim-ALPTEKİN, Yrd. Doç. Dr. Ali Berat-ŞİMŞEK, Esmâ (1986); **Azerbaycan Âşıkları ve Halk Şairleri**, İkinci Cilt, İstanbul: Halk Kültürü Yay.

12. **THM Repertuarı** (1975); Ankara: TRT Müzik Dairesi Yay.

13. TÜRKİYE Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi: 5 (1997), **Azerbaycan-İrak (Kerkük) Türk Edebiyatı**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.

14. TÜRKİYE Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi: 6 (1997), **Azerbaycan Türk Edebiyatı**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.

15. **TÜRKÇE Sözlük** (2005); Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.